УДК 327(497):355.02(497)
https://doi.org/10.18485/ips_vikss.2026.ch10

***Виолета Рашковић Таловић****

*Факултет за међународну политику и безбедност,*
*Универзитет Унион – Никола Тесла, Београд*

***Срђана Ђурашевић*****

*Факултет за међународну политику и безбедност,*
*Универзитет Унион – Никола Тесла, Београд*

# ИСТОЧНО ПИТАЊЕ И НАСТАНАК ТРАЈНЕ БЕЗБЕДНОСНЕ НЕСТАБИЛНОСТИ БАЛКАНА***

**Сажетак**

Источно питање представља рану фазу глобалног управљања кризама империјалног распада, у којој су велике силе настојале да контролишу територијалне, политичке и идентитетске трансформације Југоисточне Европе. Селективна примена принципа самоопредељења, инструментализација националних покрета и стварање зависних државних ентитета могу се посматрати као историјска претходница каснијих модела глобалног поретка. Током више од једног века, Балкан је у европској политичкој и историјској мисли препознат као „буре барута". Управо на овом простору десио се догађај који је непосредно покренуо Први светски рат што је, додатно, учврстило перцепцију Балкана као зоне дуготрајне нестабилности. Крајем 20. века, распад Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и оружани сукоби који су уследили, представљали су први озбиљан изазов уверењу да је окончањем Хладног рата наступио такозвани „крај историје". На тај начин се створила снажна паралела између почетка и краја 20. века, при чему је Балкан поново постао простор на којем се репродукују обрасци ранијих конфликата. Међутим, ово поређење превазилази површну историјску симетрију. И Први светски рат и грађански ратови на простору бивше Југославије били су део ширих геополитичких процеса, који су укључивали низ догађаја како пре, тако и након самих оружаних сукоба.

* Имејл адреса: violeta-talovich@mail.ru; ORCID: 0009-0009-7518-8603; Факултет за међународну политику и безбедност, Универзитет Унион – Никола Тесла, Београд.
** Имејл адреса: sdjurasevic@unt.edu.rs. ORCID: 0009-0009-0141-7442; Факултет за међународну политику и безбедност, Универзитет Унион – Никола Тесла, Београд.
*** Рад је настао у оквиру пројекта „Велика источна криза и словенски свет: историјски, политиколошки и културолошки аспекти", у организацији Историјског архива „31 јануар", Врање и Института за политичке студије, Београд, финансираног од стране Министарство културе Републике Србије.

Посебна пажња истраживања посвећена је улози великих сила и обрасцима њиховог утицаја на Балкан, као кључном и одлучујућем чиниоцу деликатних историјских процеса. Ови обрасци утицаја могу се разумети једино у ширем геополитичком контексту, посматрајући Балкан као периферију Источне Европе и контактну зону између различитих цивилизацијских, политичких и безбедносних простора. Коначно, анализа савремених манифестација неразрешених сукоба и могућности превазилажења омогућава дубље разумевање трајне нестабилности региона. Балкан се тако појављује не само као простор локалних сукоба, већ и као индикатор ширих структурних слабости европског и међународног поретка, што га чини неизоставним елементом сваке озбиљне анализе Источног питања и његових дугорочних безбедносних импликација.

**Кључне речи**: Југоисточна Европа, културна динамика, Балкан, сукоб, геополитика, идеологија

## УВОД

Савремени сукоби на Блиском истоку могу се посматрати као наставак дуготрајних геополитичких процеса и образаца који су присутни током читаве историје међународних односа. У том контексту, Источно питање представља један од кључних концепата за разумевање политичких и безбедносних трансформација које су пратиле постепени пад Османског царства и његов утицај на европски и блискоисточни простор. Од тренутка када је постало извесно да Османско царство улази у фазу опадања и могућег распада, европска политика и дипломатија почеле су да се обликују око питања расподеле османских територија и сфера утицаја. Са становишта западних сила, слабљење османске власти сматрано је неминовним, будући да се царство суочавало са озбиљним управљачким, војним, економским и етничким изазовима. Први сигнали кризе, због којих је Османско царство у европским круговима добило назив „*болесник на Босфору*", јавили су се након пораза пред Бечом 1683. године, а додатно су се продубили током низа руско-турских ратова од краја 17. до краја 18. века.

Источно питање обухвата сложен скуп дипломатских, политичких, верских и војних процеса 19. века, који су били директно повезани са судбином Османског царства. Оно не означава један конкретан сукоб или појединачни догађај, већ дуготрајан низ криза и сучељавања који су се постепено интензивирали и водили ка коначном распаду османске државе. У том процесу, питање очувања или поделе османског наслеђа постало је централна тема европске међудржавне политике.

Кључну улогу у обликовању исхода Источног питања имале су велике силе тог доба – Велика Британија, Пруска, Аустроугарска, Француска, а нарочито Русија. Оне су, у складу са сопственим стратешким интересима, утицале како на привремено очување османске државе, тако и на услове њеног постепеног распада. Током 19. века дошло је до померања равнотеже моћи у корист Западне Европе, што је било повезано са индустријским развојем и ширењем колонијалних империја. Ипак, упркос заједничком интересу за судбину Османског царства, европске силе нису имале јединствен приступ начину решавања овог питања. Свака од великих сила развијала је сопствене политичке и стратешке планове, који су обухватали економске, безбедносне и верске интересе у односу на све нестабилнији османски простор. Питања контроле над Светом земљом, као и доминације појединих хришћанских религија на Балкану и у ширем региону Блиског истока и Северне Африке, налазила су се у самом средишту Источног питања и значајно су утицала на обликовање регионалних сукоба и савеза. Ови обрасци интересних сфера и утицаја нису нестали са крајем 19. века, већ су у различитим облицима препознатљиви и у савременом, глобализованом и технолошки повезаном свету 21. века. Упркос наративима о „свету без граница", геополитичке линије утицаја, настале током периода Источног питања, настављају да обликују међународне односе и регионалне безбедносне динамике.

## ПРЕОБЛИКОВАЊЕ ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ (19. и 20. ВЕК)

Након Бечког конгреса 1815. године, низ кључних догађаја утицао је на даљи развој Османског царства и његов однос са европским силама. Побуне у Грчкој, Египту и на Балкану, које су често биле подржане или злоупотребљене од стране великих сила, представљале су покушаје да се утиче на будућност османске државе. Ови процеси су, између осталог, довели до Кримског рата (1853-1856) и каснијих руско-турских ратова, који су представљали директне манифестације сукобљених интереса великих сила у оквиру Источног питања. Бечки конгрес означио је почетак нове фазе европске дипломатије и поставио темеље система међународних односа који је Источно питање третирао као саставни део модерног државног развоја и европске политичке архитектуре у целини. Конгрес је сазван након Наполеонових ратова, а доминантну улогу у њему имале су Аустрија, Велика Британија, Русија и Пруска. Резултат преговора био је такозвани систем равнотеже који је, упркос настојањима да стабилизује

европски поредак, оставио незадовољство код свих учесника. Питање пада Османског царства на Бечком конгресу разматрано је само површно, пре свега због сложености и обима проблема који је та тема подразумевала. Територијална распрострањеност Османског царства и разноликост интереса великих сила отежавали су постизање трајног договора. У настојању да се избегну нови сукоби, нарочито након француске агресије, европске силе су покушале да успоставе такозвани „Концерт Европе", заснован на принципима мултилатерализма и заједничког управљања кризама. Ипак, настојања да се очува равнотежа моћи често је производила нове тензије, уместо стабилних решења. У том контексту, Велика Британија је показала способност да вешто управља системом равнотеже, користећи дипломатске и политичке механизме за контролу кључних криза, попут грчког устанка почетком 1820-их година и блискоисточне кризе у периоду 1839-1841. године. Ови догађаји јасно указују да је Источно питање функционисало као динамичан процес у којем су велики актери, под плаштом очувања стабилности, настојали да појачају сопствени утицај (Schroeder 1992, 683–706).

Русија је у оквиру Источног питања посебно истицала концепт „православног братства", користећи га као идеолошки и политички инструмент за остваривање стратешких циљева усмерених ка Цариграду, Босфору и Дарданелима, као и ка обезбеђивању излаза на Средоземно море. Са друге стране, на Бечком конгресу и у каснијим дипломатским процесима, верски аргументи коришћени су и као морално оправдање за ангажовање Француске и Велике Британије у борби за доминацију над трговачким путевима Северне Африке, Леванта и Суецког канала. За римокатоличку Аустрију и православну Русију, Балкан је имао посебан значај, будући да су ове територије биле под влашћу муслиманског Османског царства (History.com Editors 2017), што је додатно појачавало религијску и цивилизацијску димензију политичког надметања. Османско царство обухватало је изузетно разнолико становништво, састављено од следбеника различитих етничких, језичких и верских припадности, од јерменских и балканских православних хришћана, преко католика, до јеврејских заједница. Са јачањем национализма након Француске револуције, ове заједнице све више су испољавале тежње ка политичком осамостаљењу, нарочито у ситуацијама у којима су могле да рачунају на подршку неке од западних сила. Сходно томе, Грчки устанак представљао је преседан, јер је имао обележја посредничког, односно прокси-сукоба (рат преко

посредника), у који су биле активно укључене европске велике силе.

Ово је уједно био први случај да су европске силе директно интервенисале у унутрашњи конфликт Османског царства у оквиру Источног питања. Положај Грка био је специфичан из више разлога. Пре свега, грчко становништво је посматрано као део православног хришћанства и шире хришћанске заједнице Европе, иако је вековима живело у оквиру муслиманске османске државе. Поред тога, у западној интелектуалној и политичкој мисли, Грци су доживљавани као непосредни наследници античке грчке цивилизације, коју су британски аутори често означавали као „колевку цивилизације". Ови културни и религијски наративи послужили су као основ за легитимисање војне и политичке подршке грчком покрету за самоопредељење. Грчки устанак није само ослабио Османско царство и продубио унутрашњу нестабилност, већ је имао и снажан наглашен ефекат на друге народе са словенским, блискоисточним и европским идентитетом, подстичући размишљања о отпору и побуни. Русија је у том процесу јасно формулисала своју намеру да се позиционира као заштитник православних поданика султана. Ипак, иза религијске идеологије и улоге „заштитника", налазили су се и јасно дефинисани стратешки интереси руске царевине. Упркос томе, и шире друштвене групе и образоване елите у Русији снажно су подржавале овакву политику, будући да су постојале дубоке историјске, културне и духовне везе са православним Истоком, посебно са светим местима попут Јерусалима, Свете Горе и другим значајним центрима православља.

Ови проблеми и сфере утицаја остају видљиви и у савременом, глобализованом и дигитално повезаном свету 21. века, што указује на континуитет геополитичких образаца који су настали током 19. века. Догађаји који су уследили након Бечког конгреса 1815. године имали су кључну улогу у обликовању односа великих сила према Османском царству, али и у постављању темеља дугорочних безбедносних и политичких нестабилности у југоисточној Европи. Устанци у Грчкој, Египту и на Балкану, подржани од стране великих сила, довели су до Кримског рата (1853–1856) и Руско-турског рата (1877–1878), који су представљали покушаје редефинисања моћи и утицаја у оквиру Источног питања.

Бечки конгрес поставио је основу новог европског дипломатског поретка, у којем је Источно питање постало неодвојиви део стратегијског планирања великих сила и важан фактор њиховог унутрашњег и спољнополитичког развоја (Schumacher 2014, 64–80). Иако

је конгрес формално тежио успостављању равнотеже снага, питање слабљења Османског царства третирано је опрезно и без конкретних решења, управо због његове територијалне сложености и потенцијала да изазове ширу регионалну нестабилност. Концепт „Концерта Европе“ био је замишљен као механизам превенције конфликата кроз мултилатералну сарадњу, али се у пракси често показивао као инструмент за прикривено надметање великих сила. Велика Британија је посебно успешно користила овај систем, управљајући кризама током Грчког устанка 1820. године и Источне кризе 1839-1841, настојећи да ограничи руски утицај и очува сопствене стратешке позиције (Schroeder 1992, 683–706).

Грчки устанак може се посматрати као сложен феномен који је истовремено имао националистичку, верску и геополитичку димензију. Са једне стране, радило се о покушају формирања аутономне националне државе, док је са друге стране устанак попримао карактер ширег сукоба између исламског и православног цивилизацијског простора (Prousis 1985). Русија је, под окриљем заштите православног становништва и заједничких интереса, настојала да прошири свој политички и безбедносни утицај на Балкану, користећи религијску солидарност као инструмент спољне политике. Међутим, оваква политика није била без последица. Како истиче Чарлс Вебстер, концепт наклоњености православљу је у пракси водио ка стављању Грчке под руски хегемонијски утицај (Frary 2015), што је изазвало отпор и неповерење осталих великих сила. Кључно стратешко питање постало је ко ће контролисати простор и ресурсе ослабљеног Османског царства, као и миграционе и безбедносне токове који су произлазили из његовог постепеног распада. Русија је зато водила пажљиво балансирану политику, истовремено настојећи да очува територијални интегритет Османског царства као „болесника на Босфору“, сарађује са другим великим силама и постепено трансформише Балкан у зону сопственог утицаја и потенцијалног ентитета.

Супротно томе, Велика Британија је подржавала грчку независност пре свега кроз културни и идеолошки наратив о античкој Грчкој, али је њено практично деловање било ограничено безбедносним и економским приоритетима. Страх од јачања руског утицаја над православним становништвом Балкана, као и потреба за заштитом кључних трговачких и комуникационих путева ка Месопотамији и Индији, условили су британску уздржаност. Овакав приступ јасно показује да су питања националног ослобођења, верског идентитета

и миграционих кретања већ у 19. веку била нераскидиво повезана са ширим концептима безбедности и геополитичке стабилности Европе.

Западне силе су током 19. века са растућом забринутошћу пратиле јачање руског утицаја на Црном мору, које је директно угрожавало поморску доминацију Велике Британије и Француске. Из британске перспективе, нагли распад Османског царства представљао би озбиљну претњу постојећем европском поретку и успостављеном систему равнотеже снага, што је могло довести до оружаног сукоба између самих западних сила. Стога је очување статуса кво постало кључни елемент британске политике, уз јасан циљ спречавања Русије да оствари хегемонију, не само на Балкану већ и у ширем блискоисточном простору.

У основи француско-британско-руског ривалства налазило се питање попуњавања политичког и безбедносног вакуума који је настајао постепеним слабљењем Османског царства. Контрола над Светом земљом имала је не само верски, већ и снажан симболички и геополитички значај, јер је носила имплицитно право на улогу „заштитника хришћанства". У том контексту, три кључна супарника претендента на ову позицију била су Велика Британија, Француска и Русија. Док су Британија и Француска полагале историјско право и интересе у региону још од периода крсташких ратова, Русија је своје претензије заснивала на православном идентитету и територијалној повезаности са Светом земљом, што јој је давало додатну стратешку предност. Иако се Источно питање наизглед може тумачити као сукоб Истока (Османског царства) и Запада (Европе), у пракси је оно све више поприма карактер супарништва између Русије и западноевропских сила. Овај прикривени сукоб је временом ескалирао у отворено насиље, што је кулминирало избијањем Кримског рата (1853-1856). Узроци овог рата били су дугорочни и дубоко укорењени у покушајима редефинисања односа моћи у региону, што је Русију увукло у директан сукоб са Османским царством и његовим западноевропским савезницима. Иако су формални победници Кримског рата били Османско царство и савезничке силе, сам сукоб је представљао прекретницу у развоју модерног ратовања и наговестио далеко разорније конфликте који ће уследити у наредним деценијама. Током читавог 19. века, Француска, Велика Британија и Русија наставиле су надметање за утицај на Блиском истоку, док су последице овог ривалства доприносиле трајној политичкој, безбедносној и

демографској нестабилности, чији се ефекти осећају и у савременим миграционим и безбедносним изазовима Европе.

Током 1840-их година, један од најјаснијих примера ескалације тензија које су водиле ка Кримском рату био је спор између католичке Француске и православне Русије око контроле над Црквом Светог гроба у Палестини. Овај спор није остао на нивоу дипломатског неслагања, већ је прерастао у насилне сукобе у околини Витлејема, места Христовог рођења, у којима су страдали православни монаси током сукоба са католичким групама повезаним са француским интересима. Верске несугласице у Светој земљи, која је тада била у саставу Османског царства, убрзо су послужиле као непосредан повод за даље заоштравање односа, што је Русију навело да упути војне снаге у османске територије дуж Дунава и у Влашку и Молдавију. Као одговор на ове потезе, Османско царство је објавило рат Русији.

Историчар Орландо Фајџис у делу *The Crimean War* указује да су сукоби Руса и Турака око верских питања представљали дубоку цивилизацијску линију раздвајања између православља и ислама (Figes 2012, 158–159). Он даље истиче да би, уколико се може говорити о „крсташком" приступу Велике Британије, њена мета била Русија, а не Османско царство. Управо из тог разлога, Османско царство је још једном добило подршку западних сила, не као равноправан савезник, већ као инструмент за обуздавање руског продора ка Цариграду и ширем блискоисточном простору. У том контексту, улогу религије у међународној политици није могуће потценити. Иако је она често коришћена као морално оправдање за интервенције и дипломатске притиске, од Балкана до Блиског истока религијски наративи су у суштини прикривали дубље стратешке интересе, пре свега оне везане за војну контролу кључних територија, пловних путева и симболички значајних простора као што су Света земља и мореузи.

Свеобухватније разумевање Источног питања доводи у питање поједностављено схватање, присутно у делу турске историографије и јавног дискурса, према којем су велике силе искључиво тежиле разбијању територијалног интегритета Османског царства из политичких и економских разлога. Иако ова интерпретација има одређено упориште, она занемарује чињеницу да велике силе у већини случајева нису желеле нагли колапс Османског царства. Напротив, настојале су да одрже његово постојање у контролисано ослабљеном облику, користећи га као средство за очување крхке равнотеже моћи. Одржавање сопствених сфера утицаја, уз истовремено „поду-

пирање“ Османског царства, представљало је централну стратегију великих сила. У том процесу, етничке тензије између хришћанских сила одиграле су значајну улогу у обликовању судбине муслиманских османских територија. Јерусалим је за хришћански свет остао трајни симбол историјског губитка, а повратак контроле над њим значио би стицање престижа, политичке моћи и међународног легитимитета. На крају, религија се показала као један од кључних фактора у одређивању стратегија и тактика великих сила у покушајима „коначног решења“ Источног питања и управљања судбином посрнулог Османског царства, од Балкана, преко Суеца до Свете земље.

## ИСТОЧНО ПИТАЊЕ КАО ИСТОРИЈСКО-ГЕОПОЛИТИЧКИ ОКВИР

Источно питање представља један од кључних историјских и геополитичких оквира за разумевање дубинских трансформација Југоисточне Европе током 19. и почетком 20. века. Оно је настало као последица постепеног слабљења Османског царства и потребе великих европских сила да управљају политичким, територијалним и безбедносним последицама тог процеса. У том смислу, Источно питање није било искључиво регионално питање Балкана, већ саставни део ширег европског и међународног поретка, у којем су се преплитали интереси империја, новонастајућих националних покрета и различитих идеолошких визија будућег уређења Европе.

Геополитичко преобликовање Југоисточне Европе у овом периоду одвијало се кроз динамичне територијалне промене, формирање нових државних ентитета и успостављање привремених и трајнијих политичких савеза. Велике силе Русија, Аустроугарска, Велика Британија, Француска и касније Немачка настојале су да очувају равнотежу моћи, при чему су принципи самоопредељења народа примењивани селективно и инструментализовано. Балкан је у том процесу функционисао као својеврсна „контактна зона“ у којој су се сударали империјални интереси и националне тежње локалних народа, што је резултирало стално присутном политичком нестабилношћу и честим променама граница. Борба словенских народа за ослобођење од османске и аустроугарске власти представљала је централни покретач политичких промена у региону. Национални устанци, дипломатске активности и ратови за независност довели су до стварања нових држава и државних заједница, али и до унутрашњих противречности које су произилазиле из етничке и верске разноликости простора.

Процес државотворности често је био праћен спорним територијалним разграничењима и међуетничким тензијама, што је додатно усложњавало безбедносну структуру региона.

Имајући у виду да Балкан географски и историјски припада простору Источне Европе, ову привидну противречност могуће је објаснити специфичним геополитичким положајем Балканског полуострва као периферије ширег источноевропског простора. Концепт геополитичке поделе Европе на Исток и Запад широко је заступљен у научној литератури, али је нарочито јасно и утицајно формулисан у делима једног од класика геополитичке мисли, Халфорда Макиндера. Макиндер је Источну Европу дефинисао као простор који обухвата сливове Балтичког и Црног мора, представљајући је као природни продужетак евроазијског „Срца копна" (*Heartland*) (Mackinder 1919), простране области која укључује унутрашње континенталне водене системе и слив Арктичког океана. Његова најпознатија геополитичка формула гласи: „Ко влада Источном Европом, контролише Срце копна; ко влада Срцем копна, контролише Светско острво; ко влада Светским острвом, влада светом." (Mackinder 1919, 186) У том смислу, Источна Европа заузима централно место у Макиндеровој геополитичкој теорији и представља кључну степеницу ка остваривању глобалне хегемоније (Трапара 2014, 26–43). Према овој логици, основни разлог због којег ниједна велика сила није успела да успостави трајну светску доминацију лежи у чињеници да Источна Европа никада није у потпуности дошла под контролу једног јединог актера. Најближе том циљу биле су нацистичка Немачка током офанзиве на Источном фронту у Другом светском рату, Совјетски Савез у време Хладног рата, који је, међутим, заустављен пре продора ка западним и јужним границама Источне Европе, као и Сједињене Америчке Државе у постхладноратовском периоду, чије је геополитичко ширење ка истоку достигло врхунац и застој након кризе у Украјини 2014. године. С обзиром на то да значајан део Балканског полуострва, укључујући и простор бивше Југославије, припада црноморском сливу, Балкан се може посматрати као саставни део Макиндерове Источне Европе. Из те перспективе, регион добија изузетну геополитичку вредност, што додатно потврђује да дуготрајна нестабилност Балкана није резултат његове маргиналности, већ управо последица његовог положаја на раскршћу кључних геополитичких простора и интереса великих сила.

## ИДЕОЛОШКИ И КУЛТУРНИ ПОКРЕТИ

Посебан значај у обликовању политичке и националне свести словенских народа имали су идеолошки и културни покрети попут национализма, романтизма, панславизма и социјализма. Ови покрети нису деловали изоловано, већ су се међусобно преплитали и прилагођавали конкретним историјским и друштвеним околностима. Национализам и романтизам подстакли су стварање националних митова, језичку и културну кодификацију, као и мобилизацију ширих друштвених слојева, док је панславизам нудио наднационални оквир солидарности међу словенским народима, често повезан са геополитичким интересима. Социјалистичке идеје су, с друге стране, уводиле социјалну димензију у национална питања, указујући на класне неједнакости и потребу ширих друштвених реформи.

Културна динамика националних препорода огледала се у интензивном деловању интелектуалаца, књижевника, уметника и просветних радника, који су кроз књижевно, публицистичко и научно стваралаштво обликовали колективне идентитете и историјске наративе. Култура је у том смислу постала политички инструмент, средство легитимизације државних пројеката и канал рефлексије националних интереса. Национални идентитети нису били унапред дати, већ су се конструисали у интеракцији са политичким процесима, међународним околностима и унутрашњим друштвеним конфликтима.

Идејни оквир Источног питања додатно открива сложеност овог феномена. Словенски интелектуалци и политички актери активно су учествовали у конструисању наратива о историјској мисији, жртви и праву на државност, док су западни дискурси Балкан често представљали као простор трајне нестабилности, заосталости и конфликта. Ове репрезентације имале су дугорочне последице по разумевање међуетничких односа и идентитетских граница у Југоисточној Европи, али и по позиционирање региона у ширем међународном поретку. Сагледано у целини, Источно питање може се посматрати као историјски прототип управљања империјалним распадом и регионалном нестабилношћу, чији се дугорочни ефекти препознају и у савременим политичким и безбедносним изазовима Југоисточне Европе. Наслеђе територијалних компромиса, селективне примене међународних норми и инструментализације националних покрета наставља да обликује политичку динамику региона, чинећи га и даље простором у којем се преплићу локални интереси и шире геостратешке калкулације.

## ЗАКЉУЧАК

Историја Европе често се креће у приближно тридесетогодишњим циклусима, при чему поједине године постају прекретнице које трајно обликују континент. Година 1989. сврстава се међу такве историјске тачке, заједно са 1848, 1919, 1945. и 1968. Заједничка карактеристика ових преломних тренутака јесте управо одсуство јединственог и коначног тумачења, као и њихова отвореност за дуготрајне интерпретације. Управо та интерпретативна нестабилност чини их историјски значајним. Живимо у добу изражене неизвесности, у којем се појаве које су до јуче сматране стабилним и предвидивим све чешће доводе у питање. Међународни односи, као и све друштвене науке, делују у условима трајне неизвесности, настојећи да објасне сложене и променљиве процесе у међународном окружењу и да, у мери у којој је то могуће, предвиде њихове исходе. У таквом контексту, историја представља поуздано аналитичко упориште: иако су садашњост и будућност подложне променама, прошлост, бар у свом емпиријском језгру, нуди стабилнију основу за разумевање дугорочних политичких и безбедносних процеса. Стога није изненађујуће што су кључне теорије међународних односа формулисане и проверене управо на основу историјских догађаја и структурних трансформација. Проучавање историјских образаца омогућава идентификовање понављајућих трендова и анализу услова под којима су они настајали, трајали или се мењали.

Источно питање, схваћено као процес постепеног опадања Османског царства и сукобљавања интереса великих сила на његовим европским територијама, створило је структурни оквир ривалства и трајне нестабилности на Балкану. Уместо успостављања кохерентног и одрживог безбедносног поретка, ангажовање великих сила било је често недоследно, селективно и вођено краткорочним стратешким интересима. Оваква комбинација геополитичког надметања и стратешког занемаривања допринела је формирању периферне зоне обележене слабим институцијама, спорним границама и трајном нестабилношћу. Видимо кроз историју да Балкан наставља да функционише као геополитички међупростор, а не као интегрисани безбедносни простор. Такав приступ додатно је учврстио дугорочну нестабилност региона и омогућио да локални сукоби прерасту у шира безбедносна питања. Савремени поглед на Балкан не треба посматрати као изолован. Напротив, он представља наставак историјских образаца успостављених током нерешеног наслеђа Источног питања. Упорно

перципирање Балкана као периферног и секундарног геополитичког простора резултирало је закаснелим, недовољним одговорима спољних актера, што је додатно продубило осећај несигурности. Сходно томе, решавање трајне безбедносне нестабилности Балкана захтева повратак њеним структурним узроцима. Поновно разматрање историјског начина на који је Источно питање третирано и његових дугорочних последица представља неопходан предуслов за разумевање зашто регион и даље остаје подложан спољним утицајима. Само напуштањем образаца геополитичког коцкања и занемаривања могуће је створити темеље за стабилнији и предвидљивији безбедносни поредак на Балкану, а посредно и у Европи.

## РЕФЕРЕНЦЕ


Figes, Orlando. 2012. "The Crimean War: A History". *The Russian Review* 71 (1): 158–159. DOI: 10.2307/41409454.

Frary, Lucien J. 2015. *Russia and the Making of Modern Greek Identity, 1821–1844*. Oxford: Oxford University Press.

History.com Editors. 2017. "Ottoman Empire". *History.com*. November 3, 2017. www.history.com/topics/middle-east/ottoman-empire.

Mackinder, Halford J. 1919. *Democratic Ideas and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*. New York: Henry Holt and Company.

Prousis, Theophilus C. 1985. "Russian Philorthodox Relief During the Greek War of Independence." *History Faculty Publications 17*.digitalcommons.unf.edu/ahis_facpub/17?utm_source=digitalcommons.unf.edu/ahis_facpub/17&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages.

Schroeder, Paul W. 1992. "Did the Vienna Settlement Rest on a Balance of Power?" *The American Historical Review* 97(3): 683–706. DOI: 10.1086/ahr/97.3.683.

Schumacher, Leslie Rogne. 2014. "The Eastern Question as a Europe Question: Viewing the Ascent of 'Europe' through the Lens of Ottoman Decline." *Journal of European Studies* 44(1): 64–80. DOI: 10.1177/0047244113508363.

Трапара, В. 2014. „Савремени значај Макиндеровог концепта Источне Европе: случај украјинске кризе." *Међународна политика* 65 (1155–1156): 26–43.

***Violeta Rašković Talović****
*Faculty of International Politics and Security,*
*University Union – Nikola Tesla, Belgrade*

***Srđana Đurašević*****
*Faculty of International Politics and Security,*
*University Union – Nikola Tesla, Belgrade*

## THE EASTERN QUESTION AND THE EMERGENCE OF THE BALKANS' PERMANENT SECURITY INSTABILITY***

**Resume**

The Eastern Question represents an early phase of global crisis management in the context of imperial collapse, during which the Great Powers sought to control the territorial, political, and identity transformations of Southeastern Europe. The selective application of the principle of self-determination, the instrumentalization of national movements, and the creation of dependent state entities may be understood as a historical precursor to later models of global order. For more than a century, the Balkans have been recognized in European political and historical thought as a "powder keg." It was precisely in this region that the event which directly triggered the First World War took place, further reinforcing the perception of the Balkans as a zone of long-term instability.

At the end of the twentieth century, the disintegration of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia and the armed conflicts that followed represented the first serious challenge to the belief that the end of the Cold War had ushered in the so-called "end of history." In this way, a strong parallel was established between the beginning and the end of the twentieth century, with the Balkans once again becoming a space in which the patterns of earlier conflicts were reproduced. However, this comparison goes beyond superficial historical symmetry. Both the First World War and the civil wars in the territory of the former Yugoslavia formed part of broader geopolitical processes, encompassing a series of events both before and after the armed conflicts themselves. Particular attention in this research is devoted to the role of the Great Powers and the patterns of their influence in the Balkans, as a key and decisive factor in delicate historical processes. These patterns of influence can only be understood within a broader geopolitical framework, by viewing the Balkans as a periphery of Eastern Europe and a contact

* E-mail address: violeta-talovich@mail.ru; ORCID: 0009-0009-7518-8603; Faculty of International Politics and Security, University Union – Nikola Tesla, Belgrade.

** E-mail address: sdjurasevic@unt.edu.rs. ORCID: 0009-0009-0141-7442; Faculty of International Politics and Security, University Union – Nikola Tesla, Belgrade.

*** The paper was written as part of the project "The Great Eastern Crisis and the Slavic World: Historical, Political and Cultural Aspects", organized by the Historical Archive "31 January", Vranje and the Institute for Political Studies, Belgrade, funded by the Ministry of Culture of the Republic of Serbia.

zone between different civilizational, political, and security spheres. Finally, the analysis of contemporary manifestations of unresolved conflicts and the possibilities for overcoming them enables a deeper understanding of the region's enduring instability. The Balkans thus emerge not merely as a space of local conflicts, but also as an indicator of the broader structural weaknesses of the European and international order, making the region an indispensable element of any serious analysis of the Eastern Question and its long-term security implications.

**Keywords**: Southeastern Europe, cultural dynamics, Balkans, conflict, geopolitics, ideology